

COB-focusgroepen tweede kwartaal 2018

Meppel

Judith ter Berg
Yolanda Schothorst
Gerben Vos

Mei 2018

Projectnummer: H4853

Inhoud

1	Inleiding	1
2	Onderzoeksverantwoording	2
2.1	Opzet en uitvoering van het onderzoek	2
2.2	Interpretatie rapportage	2
3	Resultaten	3
3.1	Impressie van de gesprekken	3
3.2	Hoe gaat het met Nederland?	4
3.3	Ervaren veiligheid	10
3.4	Globalisering	14
3.4.1	Eerste associaties	14
3.4.2	Voor- en nadelen globalisering	16
3.4.3	Bijdrage Nederland	20
3.5	Lessen uit de gesprekken	26
4	Conclusies	28
	Bijlage 1 Uitnodiging deelnemers	
	Bijlage 2 Overzicht deelnemers	
	Bijlage 3 Gesprekspuntenlijst	

1 Inleiding

Het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) voert sinds 2007 het Continu Onderzoek Burgerperspectieven (COB) uit. Dit onderzoek heeft tot doel ontwikkelingen in persoonlijke en maatschappelijke zorgen van Nederlanders te volgen en te analyseren. Door middel van kwartaalenquêtes en verdiepend kwalitatief onderzoek worden ontwikkelingen in perspectieven van burgers gevolgd.

Het kwalitatieve onderzoek werd van 2008 tot en met 2012 elk kwartaal uitgevoerd door de onderzoeksbureaus Veldkamp (sinds september 2016 onder de naam Kantar Public) en Ferro Explore!. Sinds 2013 worden in het tweede en vierde kwartaal groepsgesprekken uitgevoerd door Kantar Public en Ruigrok NetPanel.

De algemene onderzoeksvragen voor de groepsgesprekken zijn door het SCP als volgt geformuleerd:

- Wat zijn de maatschappelijke zorgen van Nederlanders?
- Hoe moeten bepaalde onderzoeksresultaten uit het kwantitatieve onderzoek worden geduid en verklaard?

Naast deze telkens terugkerende onderzoeksvragen wordt elk half jaar op basis van actuele maatschappelijke ontwikkelingen een aantal specifieke onderzoeksthema's toegevoegd.

In het eerste kwartaal van 2018 is het volgende verdiepingsthema aan de orde gesteld:

- globalisering

Daarnaast is kort stilgestaan bij het onderwerp 'ervaren veiligheid'.

Dit rapport beschrijft de onderzoeksresultaten van de twee groepsgesprekken die Kantar Public op 19 april 2018 in Meppel heeft uitgevoerd. Hoofdstuk 2 geeft een verantwoording van de opzet en de uitvoering van het onderzoek. In hoofdstuk 3 wordt allereerst de visie van de deelnemers op de stand van zaken in de Nederlandse samenleving beschreven. Vervolgens gaan we kort in op het thema 'ervaren veiligheid' en beschrijven we uitgebreid de bevindingen rond het thema 'globalisering'. Hoofdstuk 4 vat de belangrijkste bevindingen samen.

2 Onderzoeksverantwoording

2.1 Opzet en uitvoering van het onderzoek

Kantar Public heeft op 19 april 2018 twee groepsgesprekken in Meppel gevoerd. In overleg met het SCP is besloten om de twee groepen als volgt samen te stellen:

- groep 1: algemeen publiek, 19 tot en met 39 jaar (mbo t/m wo)
- groep 2: algemeen publiek, 40 tot en met 69 jaar (mbo t/m wo)

Binnen beide groepen is een spreiding nagestreefd naar geslacht, gezinssituatie, dagelijkse bezigheden en leeftijd.

De selectie van de deelnemers is uitgevoerd via ons panel NIPObase. Uit het panel is een gestratificeerde steekproef getrokken waarbij geselecteerd is op woonplaats en spreiding is aangebracht naar leeftijd, sekse en opleidingsniveau. Een willekeurige selectie van relevante panelleden uit de regio Meppel kreeg een email met een uitnodiging voor deelname aan het onderzoek (zie bijlage 1). In totaal stuurden we 1375 uitnodigingen waarop 50 panelleden positief reageerden. Met inachtneming van de criteria ten aanzien van leeftijd, geslacht en dagelijkse bezigheden is een selectie gemaakt.

In totaal hebben 17 personen deelgenomen aan de gesprekken. Een overzicht van de achtergrondgegevens van de deelnemers is opgenomen in bijlage 2.

De gesprekken zijn gevoerd aan de hand van een gesprekspuntenlijst die in overleg met het SCP is opgesteld (zie bijlage 3). Beide gesprekken hebben twee uur in beslag genomen.

De groepsgesprekken zijn gevoerd in het theater in Meppel. Twee onderzoekers van het SCP hebben de gesprekken in een andere ruimte simultaan gevolgd via een gesloten tv-circuit.

2.2 Interpretatie rapportage

Kwalitatief onderzoek stelt ons in staat inzicht te verkrijgen in opvattingen van mensen en de achterliggende verklaringen daarvan. Deze vorm van onderzoek is open en exploratief en gaat uit van wat de deelnemers zelf ter sprake brengen. Bij kwalitatief onderzoek gaat het om het beschrijven van de diversiteit aan opvattingen en niet om de frequentie waarmee bepaalde uitspraken worden gedaan.

De resultaten uit dit kwalitatieve onderzoek zijn niet generaliseerbaar naar zoals zij voorkomen in de samenleving. Wel geven ze een beeld van de opvattingen die leven over de onderscheiden thema's. Opgenomen citaten dienen ter illustratie; de citaten van deelnemers zijn cursief en door dubbele aanhalingstekens aangegeven.

3 Resultaten

3.1 Impressie van de gesprekken

In april 2018 zijn de gesprekken ingedeeld naar leeftijd; er is een gesprek gevoerd met mensen ouder dan 39 jaar (de 'oudere groep' of 'de ouderen') en een gesprek met personen tussen de 19 en 39 jaar (in dit rapport aangeduid als de 'jongere groep' of 'de jongeren'). In beide groepen zijn verschillende opleidingsniveaus vertegenwoordigd, van lager tot wetenschappelijk onderwijs.

In beide groepen nam het merendeel van de deelnemers gemotiveerd deel aan het gesprek. Bij de oudere groep was de sfeer rustig, men nam de tijd om een antwoord te formuleren. Bij de jongere groep was de sfeer levendiger, discussies kwamen sneller op gang. In de oudere groep waren er een paar deelnemers voor wie de onderwerpen erg abstract bleken. Ook op uitnodiging van de groepsleider vonden zij het lastig om hun eigen mening over de onderwerpen te verwoorden. In de jongere groep waren er juist enkele deelnemers die erg graag aan het woord waren vergeleken met andere deelnemers. Hier moest de groepsleider de andere deelnemers soms actief het woord geven. Het feit dat er onderzoekers vanuit Amsterdam naar Meppel waren gekomen om mensen naar hun mening te vragen, leek in beide groepen een positieve invloed op de sfeer te hebben. Men voelde zich merkbaar gehoord.

De stemming over de Nederlandse samenleving was vergelijkbaar in de twee groepen, waarbij de mensen die vonden dat Nederland de verkeerde kant op gaat een kleine meerderheid hadden. De positief gestemde mensen brachten veelal naar voren dat het economisch goed gaat met Nederland, en zagen dat dat een positief effect heeft op andere aspecten van de samenleving. Ook de afwezigheid van aanslagen en het ontstaan van burgerinitiatieven werden hier aangedragen. Negatief gestemde mensen noemden vaak verslechterde omgangsvormen, zagen negatieve ontwikkelingen in de zorg en hadden zorgen om de privacy van burgers. De negatief gestemden waren echter niet heel uitgesproken in hun oordeel. Over en weer kon men zich vaak goed herkennen in elkaars argumenten en zorgen, maar dat leidde niet altijd tot dezelfde conclusies. Zo werd meermaals aangegeven dat de social media een slechte invloed hebben op de samenleving. Voor de één was dit een belangrijk argument om te zeggen dat het de verkeerde kant op gaat voor Nederland, voor de ander was dit slechts bijzaak.

Het onderwerp globalisering was duidelijk niet een onderwerp waar iedereen elke dag over nadenkt. Het duurde dan ook even voordat de discussie over dit onderwerp op gang kwam. Naarmate het gesprek vorderde en meer concrete thema's ter sprake kwamen (multinationals, milieuvuiling, reizen, etc.), waren de meeste deelnemers een stuk beter in staat om hun mening te geven, en bleken zij vrij goed op de hoogte te zijn van globale ontwikkelingen.

3.2 Hoe gaat het met Nederland?

Gaat het in Nederland de goede of de verkeerde kant op?

De deelnemers is gevraagd te kiezen uit een witte en een grijze kaart om uit te drukken of het in het algemeen de goede kant (= wit) respectievelijk de slechte kant (= grijs) op gaat met de Nederlandse samenleving.

De oudere groep

De oudere groep is overwegend negatief gestemd: vijf deelnemers steken een grijze kaart op, vier van hen een witte kaart.

De negatieve stemming wordt vooral veroorzaakt door zorgen over een gebrek aan respect en fatsoen voor elkaar, over aantasting van de privacy en door slechte ervaringen met de zorg.

In de woorden van enkele deelnemers in deze groep:

D1: *“Nou, het gaat twee kanten op. Nederland zit financieel in de lift, en er zijn meer banen. Aan de andere kant vind ik het zorgelijk dat er momenteel een stukje privacy heftig in het geding komt. De overheid neemt allerlei maatregelen om de burger onder de duim te houden, maar weet zelf niet hoe de vork in de steel zit. Ik heb dat met relaties van klanten, dat ik een opdracht krijg om gezuiverd te worden van facebook.”*

D3: *“Ik mis respect voor elkaar, maar of het echt erger wordt dat weet ik niet. Maar elkaar wat gunnen dat mis ik wel. Je kan alles maar zeggen, ik mis een stukje fatsoen. En dat vind ik vaker terug.”*

M: Vinden jullie dat ook?

D8: *“Op sommige gebieden wel ja.”*

D5: *“Er is ook wel iets van te zeggen, vroeger kreeg je een klap van je vader. Nu wordt er niet ingegrepen, de grenzen zijn verlegd.”*

M: En ... (red. naam deelnemer), waarom had jij een grijze kaart?

D4: *“De zaken die vanuit de overheid geregeld worden. De zorg, studenten. Als ik zie hoe zorg in een verpleeghuis wordt gegeven. Ik heb het zelf meegemaakt bij mijn moeder, dan moet ik zelf bellen om dingen voor de huisarts te regelen, en dan word ik van het kastje naar de muur gestuurd. En dat is ook een stukje privacy, maar het werkt wel tegen want dingen duren langer of worden niet geregeld.”*

D9: *“Maar was dat vroeger beter dan? Ik vind dat er nu meer geld beschikbaar is, dus dat het de goede kant op gaat.”*

D4: *“Dat heb ik niet kunnen ontdekken, de zorg was echt niet goed wat betreft de medicijnen bij mijn moeder.”*

Niet alle deelnemers herkennen de slechte stand van zaken in de zorg:

D8: *“Ik heb de laatste jaren iemand bezocht in een verzorgingstehuis, en dat was allemaal erg positief. Hoe goed de behandeling was, en hoe keurig het was.”*

M: Ja in die zin zegt het dus dat eigen ervaringen kleuren hoe je ernaar kijkt.

D1: *“Ik denk ook dat er te veel geregeld is via protocollen, maar er zit een menselijk deel bij. Je mag volgens de regels niet bewust het pilletje toedienen, maar als ze dat nodig heeft dan moet je dat wel doen.”*

M: De mensen die een wit kaartje hebben opgestoken, herken je dat?

D2: *“Aan de zorg zitten meerdere kanten. Je ziet in de zorg dat er minder mensen aan het bed staan, maar de kamers zijn bijvoorbeeld wel veel beter. Ze slapen niet meer met 4 mensen op 1 kamer.”*

Het gebrek aan respect voor elkaar en het gebrek aan privacy wordt door een andere deelnemer als volgt uitgelegd:

M: En de omgang met privacy en het gebrek aan respect. Herkennen jullie dat, of ligt dat toch anders?

D5: *“Ik doe ook EHBO en ik heb een paar keer iemand moeten reanimeren. Dan krijg ik een opmerking naar mijn hoofd, dan denk ik waar heb je het over. Terwijl ik iemand wil helpen.....”*

M: Nog andere dingen?

D5: *“Ook die cameraatjes, alles wordt gefilmd. Ze kunnen precies zien hoe je daar bezig bent geweest. Vroeger had je dat niet in die woningen, toen kon je gewoon aan het werk.”*

M: Wat vind je daar negatief aan?

D5: *“Dat gedoe met jij deed dit, en jij deed dat. Nee, ik heb die man gered. Daar gaat het om.”*

Deelnemers met een positieve kijk op de richting van de Nederlandse samenleving benoemen dat het goed gaat met de economie, en dat er daardoor ook geld vrijkomt voor onderwijs en zorg. Verder wordt er opgemerkt dat er in Nederland geen grote aanslagen zijn geweest, terwijl dit in andere landen wel is voorgekomen. Ook het ontstaan van burgerinitiatieven wordt genoemd als een positieve ontwikkeling.

D9: *“Het gaat financieel een stuk beter in Nederland. Wat dat betreft wordt er meer geld vrijgemaakt voor onderwijs en de zorg. Vroeger was alles duurder, nu gaat het de goede kant op met de balans. In veel landen worden bomaanslagen gepleegd, in Nederland is dat nog niet geweest. Ik werk met camerasystemen, en al jarenlang krijg ik vragen om beelden terug te kijken. Wat dat betreft is er niks veranderd, nu wordt het allemaal vastgelegd.”*

D1: *“Ik vind het een dooddoener dat de grens van wat acceptabel is steeds verder wordt opgeschoven. Ik las vanochtend in de krant een stuk over de handhaving, er zijn nu mensen in Den Haag die voorstellen om die mensen te bewapenen. Moeten ze die niet een onderdeel van de politie maken? Je schuift die grens steeds verder op, en moeten we die kant wel op willen?”*

D2: *“Ja maar de politie heeft heel weinig mandaat. Ik vind dat ze meer mandaat moeten hebben.”*

D1: *“Misschien moet je het dan ook terugdringen naar wat de politie altijd deed.”*

D2: *“Ik vind ook dat de mens zelf meer dingen moet doen, maar er zijn ook meer burgerinitiatieven.”*

M: Wat is voor jou de reden voor je witte kaart?

D2: *“Burgerinitiatieven, dat mensen met elkaar dingen doen. De burendag, de beveiligingsapp in de wijken. Dat vind ik allemaal positieve ontwikkelingen, in de Bijlmer is er pas de Passion geweest. Dan wordt er zoveel gedaan in de wijk, zoveel goodwill en dat vind ik erg goed.”*

Het ontstaan van burgerinitiatieven wordt echter niet door iedereen als een positieve ontwikkeling gezien. Sommige deelnemers zien het ontstaan van burgerinitiatieven als een tekortkoming van de overheid. Zij vinden dan ook dat de burgerinitiatieven niet nodig zouden moeten zijn:

D4: *“Die burgerinitiatieven vind ik super goed, maar eigenlijk moet het gewoon vanzelfsprekend zijn. Het is jammer dat het nu ontstaat, mijn mening is dat het ontstaat door centralisering van bepaalde zaken. Zoals de politie, dat wordt allemaal gecentraliseerd. Alles wordt verplaatst naar grote afdelingen, en al die omliggende dorpjes zijn dan daar afhankelijk van. Dus die burgerinitiatieven zijn dan ook nodig, dat zou niet moeten.”*

D2: *“Vroeger had je veel meer de burenplicht dan nu.”*

D8: *“Ik heb wel een voorbeeld van dat het goed ging. Wij hadden een repetitie avond met het orkest. Wij hadden last van een groep jongeren die fietsen omgoiden. Toen hebben we de politie gebeld, en toen werd iemand meegenomen. En een uur later kwam die jongen terug met zijn vader en de politie om zijn excuses aan te bieden. Wij hadden geprobeerd om het zelf op te lossen. Dat lukte niet, en met de politie is dat toch goed opgelost. Ook het feit dat de ouder naar de school komt om excuus te maken, dat vind ik goed.”*

De jongere groep

In de jongere groep is men eveneens overwegend negatief gestemd: vijf van hen steken een grijze kaart op, drie van hen een witte kaart.

Als er gevraagd wordt naar de redenen waarom het de verkeerde kant op gaat met Nederland, worden verschillende zaken genoemd. Net als bij de oudere groep wordt er al snel benoemd dat de omgangsvormen verslechteren. Men geeft aan dat er minder begrip is voor elkaar, dat mensen snel beledigd zijn, of dat mensen proberen om hun eigen mening op te dringen. De invloed van de social media wordt hierbij nadrukkelijk genoemd. Daarnaast benoemen verschillende deelnemers dat het minder goed gaat in de zorg.

Een weergave van de discussie. In eerste instantie is er overeenstemming over de neergang in omgangsvormen:

M: Ik zie vijf keer grijs en drie keer wit. De mensen die grijs hadden, beargumenteer je mening eens.

D8: *“Ik vind dat er weinig respect is voor de medemens. Dat wordt steeds minder, net als de gezondheidszorg en onderwijs.”*

D6: *“Daar sluit ik me wel bij aan. Ook heel erg de ik-mentaliteit, de rest is niet belangrijk.”*

D3: *“Dat mensen zich te snel beledigd voelen. Mensen voelen zich in een hoekje gedrukt, en gaan vanuit dat hoekje zichzelf profileren. En ze dringen zo erg hun mening op, zoals bij de zwarte pieten discussie. Het escaleert, met name social media geeft een te vertekend beeld van de situatie.”*

Nadat is benoemd dat sommige mensen in Nederland teveel hun mening opdringen, haken verschillende andere deelnemers snel aan. Men geeft aan dat de mening van mensen in het westen dominant is tegenover de rest van Nederland, en benoemt de ‘politieke correctheid’ bij het veranderen van namen van producten:

D1: *“Daar sluit ik me ook wel bij aan. Het is alsof veel dingen worden bepaald in grote steden, en de rest van Nederland moet zich daarbij aansluiten. In het noorden zijn we misschien wat nuchterder, maar we worden wel een beetje vergeten. Er wordt ook meer van je verwacht.”*

D6: *“Of namen die veranderd moeten worden. Negerzoenen, Kolonisten van Catan.”*

D2: *“Als ik naar een concert ga ben ik me wel bewuster van wat er om me heen gebeurt, en ook wel wat angstiger. Met al die aanslagen.”*

Even later gaat de discussie terug naar de social media en media in het algemeen. Hoewel het algemene beeld tegenover social media negatief is, weet men de invloed daarvan ook te relativeren:

D5: *“Ik ben het eens met dat met social media, ik vind het wel gevaarlijk eigenlijk. Die Dotan wordt met de grond gelijk gemaakt, de social media maakt zoveel kapot.”*

D3: *“Als je 20 jaar geleden iets uithaalde, haalde je 3 regels in de krant.”*

D1: *“Mensen zijn verbolgen over het feit dat het gebeurt terwijl iedereen weet dat het kan.”*

D5: *“Ik wil het niet eens lezen, net als die vrouw die Barbie. Dan denk ik, waarom val je die mensen lastig? Ik wil het niet eens weten, maar het wordt voor je voeten gegooid. In die zin ben ik het eens met grijs. Maar als ik kijk naar Nederland, hoe wij bezig zijn, ben ik wel trots. Ik snap wel dat veel mensen zich benadeeld voelen. Die zwarte pieten discussie ook, waar maken we ons druk om?”*

D3: *“Veel mensen gaan er ook in mee zonder de feiten echt te kennen.”*

De mensen die vinden dat het de goede kant op gaat met Nederland herkennen de zorgen van mensen die een grijze kaart opstaken, maar zetten deze zorgen in een ander perspectief. Zij geven bijvoorbeeld aan dat de omgangsvormen in het normale leven veel beter zijn dan op social media, of ze geven aan dat bepaalde problemen geen wezenlijke invloed op hun eigen leven hebben.

D7: *“Ik ben het eens met social media, maar als je gewoon naar Nederland op straat kijkt dan denk ik wel dat we het goed voor elkaar hebben. En bij social media is het allemaal lekker makkelijk vanaf de computer, het is te makkelijk om in die flow mee te gaan want in het echt zouden ze het nooit zeggen. Het toont weinig respect, maar de dingen die je op social media hoort hoor ik niet in het echt. Ik zie het als twee verschillende werelden.”*

D4: *“Ik vond het vrij breed genomen. Maar bijvoorbeeld de zwarte pieten discussie, en de zorg, dat kan wel echt beter worden aangepakt in Nederland. Maar als ik mezelf in de samenleving zie, dan voel ik me niet onveilig ofzo. Maar hun punten herken ik wel.”*

M: Maar je hebt niet grijs opgestoken, waarom heb je wit opgestoken?

D4: *”Ja ik voel me verder gewoon fijn, goed.”*

D7: *”Ik vergelijk het misschien meer met andere landen. Er kunnen echt dingen beter, maar we hebben weinig te klagen als je kijkt naar andere landen. Het is niet dat ik denk dat het een grijze kaart waard is, zo slecht is het niet.”*

Deelnemers met een grijze kaart herkennen dat veel dingen in Nederland goed gaan vergeleken met andere landen, maar zien op basis van eigen ervaringen ook dingen achteruitgaan:

M: Jij stak een grijze kaart op, als je dan de argumenten van de witte hoort wat denk je dan?

D2: *“Daar ben ik het wel mee eens, maar ik voel me op straat niet altijd veilig. Een aantal jaar geleden gebeurde dat ook wel, maar de samenleving is harder geworden denk ik.”*

M: En wat vind jij van de argumenten?

D3: *“In dat opzicht ben ik blij dat ik in Nederland woon, qua zorg zit je hier echt goed. Alleen de verharding van de mentaliteit maakt dat ik de grijze kaart kies.”*

M: En jij?

D8: *“Nee dat is ook wel zo, in Nederland zijn veel dingen goed. Maar bij mij in de buurt was ook een inbraakgolf, terwijl ik vroeger de deur nog openliet. En laatst was er iemand waar ik tegenop botste, en die man die werd helemaal gek. De politie liet hem gewoon gaan terwijl ze zeiden dat hij een beetje gek was. Dan denk ik, in Den Haag zou ik niet fijn over straat lopen.”*

Verder komt op dit punt in het gesprek naar voren dat men blij is om in het noorden van Nederland te wonen. Men geeft aan dat de omgangsvormen beter zijn dan in het westen, en dat er minder criminaliteit is. Wel wordt er aangegeven dat het in de media vaak om het westen van Nederland gaat, en mensen in het noorden niet altijd gehoord worden.

De uitslag van de enquête ‘burgerperspectieven’

Na de eerste discussie over de richting van Nederland wordt uitgelegd dat het SCP dit onderzoek al tien jaar doet, waarbij het SCP onder andere door middel van een enquête vier keer per jaar onderzoekt of mensen vinden dat het de goede kant op gaat met Nederland. Daarbij wordt uitgelegd dat er dit jaar voor het eerst meer mensen waren die vinden dat Nederland de goede kant op gaat, dan mensen die vinden dat Nederland de verkeerde kant op gaat. Aan de deelnemers is vervolgens gevraagd of zij dit herkennen, en waardoor dit zou kunnen komen.

Beide groepen noemen als eerste dat het economisch goed gaat met Nederland, en dat dit een positief effect heeft op de stemming van mensen. Ook wordt in beide groepen genoemd dat er meer vertrouwen is in manier waarop met vluchtelingen wordt omgegaan. Als laatste wordt er -wederom in beide groepen- benoemd dat de berichtgeving vanuit de media nu positiever is. Er is echter geen overeenstemming over de vraag of dit een gevolg is van positieve ontwikkelingen, of dat mensen zich laten meeslepen door de positieve berichtgeving. Daarnaast wordt er benoemd dat de samenleving niet voor iedereen de goede kant op gaat, dat verschillen tussen mensen groter worden.

Een weergave van de discussie in de oudere groep:

D3: *“Ik denk dat financiën voor veel mensen een grote stimulans zijn. Natuurlijk zijn er ook veel andere goede initiatieven te noemen, maar ik denk dat sinds de crisis veel meer mensen denken dat ze meer te besteden hebben.”*

M: Wat vinden anderen daarvan? Zou dat de voornaamste reden zijn dat mensen positiever gestemd zijn?

D1: *“Ik denk de berichtgeving in het algemeen, dat we de goede kant op gaan. Mensen zijn beïnvloedbaar. Iedereen ervaart dat we in de lift zitten, maar de grenzen worden wel opgezocht. De verschillen tussen de mensen onderling worden groter. Mensen die minder opleiding hebben genoten zijn echt een tweede rang van mensen die wel hebben gestudeerd”*

M: Nu zei je, de mensen zullen dat teruglezen in de media dat het positief gaat.

D1: *“Maar als je mensen vraagt of ze er beter op zijn geworden, is het antwoord vaak een nee.”*

M: Hoe denken anderen dat het komt?

D2: *“Eerder had je natuurlijk veel vluchtelingen, mensen waren bang dat je echt overspoeld werd met vluchtelingen. In Nederland zijn het er wel wat minder gekomen, ze worden ook teruggestuurd als er geen goede reden is. Nederlanders zijn best wel bereid om te delen als ze echt in nood zitten, maar de economische vluchtelingen willen ze niet. Het geeft mensen vertrouwen dat het zo werkt, dat niet iedereen wordt toegelaten.”*

Hoewel de meerderheid de uitslag van de enquête kan begrijpen en daar ook verklaringen voor ziet, zijn er ook deelnemers die geen verklaring zien, of de uitslag helemaal niet herkennen.

Een aantal jongere deelnemers bijvoorbeeld zien juist steeds meer mensen in armoede leven, en benoemen dat de voedselbank nog steeds hard nodig is.

Een weergave van dit deel van de discussie in de jongere groep:

M: Wie is er verbaasd over die uitkomst?

D6: *“Ik denk vooral aan inkomen en recessie. Veel mensen hier hebben geen geld om zelf eten te kopen, maar moeten wel overal aan doneren.”*

D3: *“Het is triest dat er in Nederland een voedselbank moet ontstaan, in zo'n rijk land.”*

M: Maar als je redenen ziet waarom een grote groep mensen vindt dat het de goede kant op gaat?

D4: *“Ik heb geen idee.”*

M: Het is de afgelopen tien jaar, en begin dit jaar is de ommekeer geweest.

D6: *“Ik zie steeds meer mensen die in armoede leven, en de voedselbanken kunnen het niet meer aan.”*

D2: *“Vroeger zou je je schamen als je naar de kledingbank ging, tegenwoordig maakt dat niks meer uit.”*

D1: *“Ja het stond ook in het nieuws, hoeveel vluchtelingen deze kant op komen. Dat geeft ook een vooroordeel.”*

3.3 Ervaren veiligheid

In het volgende deel van de discussie is de deelnemers gevraagd om aan te geven hoe veilig men zich voelt in drie verschillende situaties. Specifiek ging het hierbij om de vraag in hoeverre men zich veilig genoeg voelt om voor je eigen mening uit te komen, om te staan en te gaan waar je wil en om iemand op straat aan te spreken op onbehoorlijk gedrag. Het algemene beeld komt grotendeels overeen voor de oudere groep en de jongere groep. De meeste deelnemers voelen zich meestal tot altijd veilig genoeg om voor zijn of haar mening uit te komen, en om te gaan en te staan waar men wil. Men voelt zich minder veilig om iemand op straat aan te spreken op onbehoorlijk gedrag; in beide groepen geeft de meerderheid aan zich hier alleen soms veilig genoeg voor te voelen.

1 | gevoel van veiligheid in verschillende situaties – de oudere groep (n = 9)

In hoeverre voelt u zich in het dagelijks leven veilig genoeg om...	nooit	zelden	soms	meestal	altijd	ik weet het niet
uit te komen voor uw mening				6	3	
te gaan en staan waar u wilt				6	3	
iemand op straat aan te spreken op onbehoorlijk gedrag			7	1	1	

2 | gevoel van veiligheid in verschillende situaties – de jongere groep (n = 8)

In hoeverre voelt u zich in het dagelijks leven veilig genoeg om...	nooit	zelden	soms	meestal	altijd	ik weet het niet
uit te komen voor uw mening			2	5	1	
te gaan en staan waar u wilt				4	4	
iemand op straat aan te spreken op onbehoorlijk gedrag		1	6	1		

Situatie 1: uitkomen voor uw mening.

De meeste deelnemers voelen zich meestal tot altijd veilig genoeg om voor zijn of haar eigen mening uit te komen. Dit blijkt ook uit de gesprekken die volgen op het invullen van het formulier. De deelnemers geven aan dat ze in sommige situaties hun mening voor zich zouden houden, maar er worden weinig concrete situaties naar voren gebracht waarin men zich niet veilig genoeg voelde om uit te komen voor hun mening. Zo geven deelnemers in de oudere groep aan dat ze hun mening eerder zullen geven als ze met bekenden of familie zijn, maar minder snel als ze met hun baas praten. Wel geeft een deelnemer aan dat ze liever niet vertelt dat ze gelovig is, omdat ze weet dat veel mensen hier afkeurend over denken.

Een weergave van de discussie:

M: De vraag is: voel je je veilig genoeg?

D1: *"Ligt er aan waar je bent en in wat voor situatie. Met bekenden ga je verder dan met vreemden."*

D2: *"Of bij je baas. Dan is het niet altijd gepast en daar zitten ze niet altijd op te wachten."*

D9: *"Veiligheid zie ik meer als geweld. Vocaal maakt me niet uit, maar fysiek wel. Als ik mijn mening geef en direct 20 mensen achter me aan krijg, dan voel ik me niet veilig."*

D3: *“Ik ben gelovig, maar daar houd ik mijn mond over. Genoeg mensen vinden het maar niks. Dat is dan onveiligheid in de zin van uitlachen. Het is niet dat ik me dan niet veilig voel, maar ze hebben er een mening over en dat hoef ik niet te horen. Dan houd ik mijn mond.”*

M: Zijn er nog andere dingen?

D6: *“Als het in familiekring is, dan zou ik zeggen altijd.”*

M: Aan welke situatie dacht jij?

D4: *“Ik krijg altijd te horen dat ik altijd mijn mening geef, en dat ik moet nadenken over hoe ik het tot uiting breng. Dan moet ik het met een omweg doen, of gewoon helemaal niet mijn mening geven. Eigenlijk wil ik wel mijn mening geven, maar soms kan dat gewoon niet.”*

In de jongere groep is de stemming vergelijkbaar. Meestal voelt men zich veilig genoeg om de eigen mening te uiten, maar soms wordt ervoor gekozen om een mening niet te uiten. Als reden hiervoor noemt men situaties waarin een mening sterk afwijkt van de heersende opvattingen, of een situatie waarin men bang is om de ander te kwetsen. Opvallend is dat een deelnemer aangeeft dat hij zijn mening liever niet op internet geeft. Hij geeft aan dat je dan niet weet wat er met die mening gedaan wordt, je niet kan inspelen op reacties en dat je dan traceerbaar bent.

Een weergave van de discussie:

M: Aan wat voor situaties denk je dan, wanneer is het lastig om voor je mening uit te komen?

D1: *“Als het sociaal niet geaccepteerd wordt. Er is een bepaalde kijk en vorm van hoe je je moet gedragen, en als je daar vanaf wijkt... Je mag niet discrimineren of mensen uitsluiten, maar je hebt toch een bepaalde mening. Die moet je soms voor je houden.”*

D8: *“Ik ben soms bang dat ik mensen kwets. Ik ben soms heel hard, maar wel heel open. In sommige gevallen kies ik dan om mijn mond te houden.”*

M: Heeft dat met veiligheid te maken of met respect voor de ander? Wat is er nodig om veilig je mening te kunnen uiten?

D3: *“Ik ben nooit bang om mijn mening te uiten, behalve op internet. Op internet weet je niet hoe en waar het terecht komt. Ik maak een verschil tussen de virtuele wereld en de werkelijke wereld.”*

M: Waarom voel je je dan niet veilig genoeg?

D3: *“Omdat ik geen invloed heb op alle mensen die meekijken. Het hoeft maar bij één iemand verkeerd terecht te komen, en via internet is alles traceerbaar. Als iemand tegenover je zit, dan kan je inspelen op een reactie. Op internet kan dat niet.”*

D1: *“Het gaat ook om interpretatie door een ander. Soms wordt je verhaal omgedraaid.”*

M: Kun je je situaties voostellen dat je je niet veilig voelt om je mening te geven?

D4: *“Nee eigenlijk niet.”*

Situatie 2: gaan en staan waar u wilt.

De meerderheid van de deelnemers voelt zich meestal of altijd veilig om te gaan en te staan waar hij of zij wil. Wel kunnen de deelnemers in beide groepen concrete voorbeelden noemen van situaties waarin zij zich minder veilig voelen. In de oudere groep wordt bijvoorbeeld genoemd dat men zich onveilig voelt in de buurt van hooligans, of dat men liever niet in de avond door bepaalde buurten loopt. In de jongere groep worden ook festivals en concerten genoemd.

Deelnemers geven aan dat zij op deze plekken alerter zijn geworden na de aanslagen van de afgelopen jaren. In de jongere groep wordt daarnaast genoemd dat bepaalde wijken in Den Haag, Rotterdam en Amsterdam worden vermeden, omdat men zich hier niet veilig voelt.

Een weergave van de discussie in de oudere groep:

M: Als je het zo ziet staan, je veilig genoeg voelen om te gaan en staan waar je wilt. Waar doet dat je aan denken?

D1: *“Een donkere steeg in de avond.”*

D8: *“Of een groep hooligans, dan zou ik me misschien angstig voelen.”*

D9: *“Wil je daar dan zijn? Als ik een Ajax shirt aan heb ga ik niet naar Rotterdam. Ik wil ook niet op de spoorlijn gaan staan.”*

D4: *“Maar soms moet je nou eenmaal ergens langs een straat of een wijk. Ik heb gecollec-teerd, en als ik over straat liep zei mijn man: moet je die bus niet even in je tas doen? Voel je je dan wel veilig? Daar had ik niet over nagedacht, totdat hij er wat van zei. Daarna ging ik omlopen.”*

M: Dus dan ga je niet in de avond in het bos lopen met de hond?

D6: *“Nee dat doe ik niet. Daar is een keer iemand aangevallen, dus dat doe ik niet.”*

D5: *“Maar juist als je je daar laat zien, en als er veel mensen komen, dan wordt het ge-weld minder. Ik ben een keer bij een kruispunt uit de auto getrokken. Ik heb geen idee waarom, maar hij liet me daarna direct gaan.” (red. heel grote en stevige man)*

D2: *“Ik kwam voor mijn werk ook bij allemaal mensen thuis, dat maakte niet uit waar. Tot-dat ik een paar keer bedreigd werd, dan word je wel voorzichtiger.”*

Een weergave van de discussie in de jongere groep:

M: En wat maakt dat je je altijd veilig voelt om te gaan en staan waar je wilt?

D7: *“Sowieso dat Nederland over het algemeen veilig is. Er kan altijd iets zijn, en in grote steden kan er een aanslag zijn, maar daar houd ik mij zo min mogelijk mee bezig. Ik heb misschien ook wel een beetje overmoed, ik denk vaak dat het wel kan.”*

M: Wat houdt gaan en staan voor jullie in?

D4: *“Letterlijk wat er staat.”*

D7: *“Dat je overal altijd heen kan.”*

D8: *“Ik vermijd echt bepaalde gebieden in Den Haag of Rotterdam. Met mijn man voelde ik me al niet prettig, maar alleen al helemaal niet.”*

M: En de rest?

D5: *“Ja ik heb dat nooit eigenlijk. Ik kan me dat niet indenken, misschien is dat van vroe-ger.”*

D2: *“Ik ga niet na half 11 's avonds alleen fietsen.”*

M: Waar ben je dan bang voor?

D2: *“Nou je hoort wel eens van die gekke dingen op straat. Of je moet door een pad met allemaal bomen, of door een tunnel. Ook met concerten. Ik ga er wel heen, maar ik ben wel alerter. Dan vind ik het prettig als er strenge controle is bij de deur.”*

D1: *“Ja dat sowieso. Ik ga vaak naar festivals en concerten, dan vind ik het wel prettig dat er goed gefouilleerd wordt.”*

D3: *“Ik denk dat je je thuis moet voelen in een bepaalde omgeving. Ik heb in Amsterdam Noord gewoond, en dat was allemaal prima. Maar als ik overdag door de Bijlmer liep, voelde ik me niet veilig. Ik kende Noord, en ergens weet je dan ook wel waar bepaalde gevaren zitten. Als ik dacht dat iets niet pluis was, ging ik er niet heen.”*

Situatie 3: iemand op straat aanspreken op onbehoorlijk gedrag.

De deelnemers voelen zich minder vaak veilig genoeg om iemand op straat aan te spreken op onbehoorlijk gedrag. In beide groepen geeft de meerderheid aan dat zij zich hier alleen soms veilig genoeg voor voelen. Er worden verschillende redenen genoemd waarom ze mensen niet altijd aanspreken op straat, welke grotendeels overeenkomen voor de oudere en de jongere groep. Deelnemers geven aan dat andere mensen soms dreigend overkomen, en geven voorbeelden van vervelende ervaringen die hen ervan weerhouden om mensen nog een keer aan te spreken. Zo geven meerdere deelnemers aan dat ze asociale reacties hebben gekregen na het aanspreken van mensen. Ze werden bijvoorbeeld uitgescholden, of ze werden bedreigd. Ook de onvoorspelbaarheid van de reactie van mensen weerhoudt men ervan om anderen aan te spreken. Daarbij geeft een deelnemer in de jongere groep aan dat je niet weet of mensen een mes bij zich hebben.

Een weergave van de discussie in de oudere groep:

M: Bij de laatste situatie zie ik ineens een hele hoop ‘soms’ verschijnen, waar ligt dat aan?

D8: *“Dat ligt eraan of je zelf in een groep bent of niet. Je kijkt ook een beetje hoe veilig het is om een groep aan te spreken. Normaal zou ik het wel doen, maar als de situatie onveilig lijkt zou ik het niet doen.”*

D1: *“Ik heb een keer gehad dat ik iemand aan had gesproken omdat zijn hond in mijn tuin poepte. Toen werd ik uitgescholden, waarop ik dacht: nou laat maar dan. Dat is het niveau waarop gecommuniceerd wordt. Dat was toen heel dreigend.”*

M: Dus het gaat er ook om hoe bedreigend anderen over komen. ... (red. naam deelnemer) hoe zit dat bij jou?

D3: *“Als je mensen normaal op iets aanspreekt en ze gaan vervolgens tekeer, dan denk je de volgende keer wel een extra keer na. Maar het maakt ook uit waar je woont natuurlijk.”*

Een weergave van de discussie in de jongere groep:

M: En die laatste situatie, daar hebben veel van jullie ‘soms’ ingevuld. Wat maakt dat die situatie zo anders is?

D6: *“Het hangt er vanaf in wat voor stadium iemand is. Als ik iemand helemaal doorgedraaid zie, dan twijfel ik wel om diegene aan te spreken. Iemand die iemand anders uitscheldt voor zwarte piet, die spreek ik wel aan.”*

M: Spreken jullie mensen altijd aan als ze iets doen?

D6: *“Ik spreek vooral scholieren veel aan.”*

D8: *“Ik spreek mensen wel aan, maar soms krijg je echt verschrikkelijk asociale dingen naar je hoofd. Misschien is dat veranderd, misschien is dat mijn gevoel, maar ik kies er soms wel bewust voor om niks te zeggen.”*

M: Waar ben je dan verder bang voor?

D5: *“Je komt voor verrassingen te staan. Toen ik nog geen kinderen had ging het wel wat makkelijker dan nu.”*

D3: *“Mensen zijn niet in te schatten, zeker als er drugs gebruikt worden. Als de ogen uit hun kop barsten dan spreek ik ze niet aan. Als ze dat spul al hebben, hebben ze dan ook een mes mee?”*

M: Je weet niet wat voor reactie je kan verwachten dus hou je je gedeisd?

D3: *“Ja.”*

D1: *“Ik heb er niet zo'n moeite mee. Als iemand met een mes loopt te zwaaien kan je beter de politie bellen.”*

D7: *“Maar dat weet je niet, misschien heeft iemand hem wel op zak zonder dat je dat weet.”*

3.4 Globalisering

3.4.1 Eerste associaties

Aan het begin van de discussie over globalisering is de deelnemers gevraagd naar de associatie die men met globalisering heeft. In beide groepen duurt het even voordat de eerste deelnemers hun associaties benoemen, het is duidelijk niet een onderwerp waar de deelnemers dadelijks over nadenken. Vervolgens worden in beide groepen veel verschillende associaties gemaakt. Zo benoemen de deelnemers het gelijktrekken van zaken, internationale klimaatafspraken, multinationals, uitwisseling van studenten en kennis, wetgeving over in- en export, standaardisering, onderdeel zijn van de wereld, minder grenzen, meer beelden van oorlogen, bereikbaarheid in het algemeen en meer contact tussen mensen over de wereld. In beide groepen geven deelnemers aan dat het gaat om een breed begrip.

De oudere groep:

M: Ik ben wel benieuwd waar jullie aan denken bij de term globalisering. Je komt het wel tegen bij kranten en journaals, maar wat roept het dan op?

D1: *“Klimaatafspraken bijvoorbeeld. De onderlinge uitwisseling van verdragen, Trump die het nu probeert terug te schroeven. Handelsverdragen.”*

D8: *“Multinationals. Bedrijven die overal zitten in de wereld. Ook het samengaan van bedrijven, het opkopen van kleine bedrijven door grote bedrijven die dan een soort wereldmacht krijgen.”*

D9: *“Wetgeving over export-import.”*

D3: *“Dat alles over de hele wereld gelijkgetrokken moet worden.”*

D8: *“Misschien de uitwisseling van studenten wereldwijd. Van hun kennis.”*

De jongere groep:

M: Ik wil een volgend onderwerp bespreken, dat is globalisering. Waar denk je dan aan? Kom je die term wel eens tegen?

D5: *"Nooit."*

D1: *"Ik heb een studie gedaan in international business, dus ik ken het wel."*

D5: *"Ik moet een toelichting hebben dan."*

M: Ik wil eerst weten, van als je de term gebruikt, waar denk je dan aan?

D5: *"Hoe zij gedragen in Amerika, dat wij dat kopiëren dat gedrag."*

D1: *"Dan kom je weer bij het internet, dat verbindt mensen wel."*

D8: *"Dat mensen met de hele wereld in contact zijn."*

D7: *"Onderdeel van de wereld zijn in plaats van alleen Nederland."*

D3: *"Multinationals."*

D1: *"Reizen, bereikbaarheid. EU."*

D3: *"Minder grenzen."*

D1: *"Dat is dan ook wel net hoe je het bekijkt."*

D5: *"Globaal is gewoon iets breedts natuurlijk."*

D2: *"Ik zou het niet weten."*

De term globalisering lijkt niet meteen sterke positieve of negatieve gevoelens op te roepen bij de deelnemers, de term lijkt hiervoor te abstract te zijn. Wel maken de deelnemers duidelijk dat ze zowel kansen als bedreigingen zien. Zo geven deelnemers in de oudere groep aan dat het een verrijking kan zijn om over de grens te kunnen kijken, maar dat globalisering ook misbruikt kan worden om belastingen te verhogen. In de jongere groep wordt aangedragen dat je er achter kan komen dat iemand aan de andere kant van de wereld dezelfde mening heeft als jij, maar dat deze verbondenheid er ook voor zorgt dat we meer beelden van oorlogen te zien krijgen.

De oudere groep:

M: En levert het ook een bepaald gevoel op?

D1: *"Ja ook weer tweedelig. Het kan een verrijking zijn, een uitwisseling over de grens dat je kijkt hoe het met andere landen gaat. Aan de andere kant wordt het ook misbruikt. Omdat zij een bepaalde wet doorvoeren met bijvoorbeeld extra belasting, dan doen wij dat ook."*

M: Dus je zegt het kan een verrijking opleveren, maar het kan ook misbruikt worden.

D1: *"Ik kan me voorstellen dat het inkomsten genereert."*

D8: *"Het kan een verbetering zijn, maar ook een bedreiging. De derde wereld krijgt er niet veel voordeel uit, het gat wordt steeds groter."*

D2: *"Nationalisme verdwijnt, individualisme verdwijnt, het gaat echt nog om macht."*

De jongere groep:

M: Is het een neutrale term, roept het een gevoel op?

D2: *"Het past bij deze tijd denk ik. Ook het internet denk ik."*

D5: *"Als jij een mening hebt, heeft iemand anders aan de andere kant van de wereld hem misschien ook wel."*

D6: *"Tegenwoordig wordt het verspreid, vroeger werd er niet over gesproken. Bredere verspreiding van media."*

D3: *“En oorlogen, meer beelden van de oorlog in Syrië. Het beeld op de wereld wordt groter omdat de wereld kleiner wordt, het komt dichterbij.”*

Bij deze eerste associatie met globalisering is er geen duidelijk verschil zichtbaar tussen de oudere en jongere groep. In beide groepen antwoorden de deelnemers zowel door middel van concrete associaties (b.v. ‘multinationals’) als meer abstracte beschrijvende woorden (b.v. ‘het gelijktrekken van dingen in de wereld’). Daarnaast zijn er in beide groepen twee deelnemers voor wie de term globalisering geen directe associaties opwekt.

De deelnemers is vervolgens uitgelegd dat er voor de rest van het gesprek uitgegaan wordt van de volgende definitie:

‘Onder globalisering wordt vaak verstaan dat landen en mensen wereldwijd meer met elkaar verbonden zijn. Grenzen verdwijnen, de economie wordt steeds opener.’

3.4.2 Voor- en nadelen globalisering

De deelnemers is vervolgens gevraagd om aan te geven in hoeverre zij voordelen en nadelen zien van globalisering voor Nederland als geheel, mensen zoals zichzelf en op de deelnemers persoonlijk. De opgetelde antwoorden staan weergegeven in tabel 3 en 4. Het algemene beeld is positief. In beide groepen ziet het merendeel van de deelnemers meer voordelen dan nadelen van globalisering, dit geldt voor Nederland als geheel, mensen zoals zichzelf en op de deelnemers persoonlijk. Opvallend is dat de deelnemers in de oudere groep vooral positief zijn over de effecten van globalisering voor Nederland als geheel, terwijl de deelnemers in de jongere groep positiever lijken te zijn over de gevolgen van globalisering voor mensen zoals zichzelf en voor de deelnemers persoonlijk. In de komende alinea's worden de discussies rondom de drie aspecten toegelicht.

3 | voor- en nadelen van globalisering – de oudere groep (n = 9)

Denkt u, al met al, dat het verdwijnen van de grenzen en het meer open worden van de economie meer voordelen of meer nadelen heeft voor...	veel meer nadelen dan voordelen	iets meer nadelen dan voordelen	ongeveer evenveel nadelen als voordelen	iets meer voordelen dan nadelen	veel meer voordelen dan nadelen	ik weet het niet/missing
Nederland geheel			2	2	4	1
mensen zoals u		1	1	3	2	2
u persoonlijk		2	1	2	3	1

4 | voor- en nadelen van globalisering – de jongere groep (n = 8)

Denkt u, al met al, dat het verdwijnen van de grenzen en het meer open worden van de economie meer voordelen of meer nadelen heeft voor...	veel meer nadelen dan voordelen	iets meer nadelen dan voordelen	ongeveer evenveel nadelen als voordelen	iets meer voordelen dan nadelen	veel meer voordelen dan nadelen	ik weet het niet/missing
Nederland geheel	2		3	2	1	
mensen zoals u				3	3	2
u persoonlijk				4	3	1

Aspect 1: Nederland als geheel

Als het gaat om de voor- en nadelen van globalisering voor Nederland als geheel, worden in beide groepen al snel de voordelen voor de Nederlandse economie benoemd. Men geeft aan dat Nederlandse bedrijven makkelijker contact kunnen leggen met buitenlandse bedrijven, en dat de Euro de handel heeft bevorderd. Daarnaast wordt benoemd dat je tegenwoordig geen paspoort meer nodig hebt om door de EU te reizen, en dat je makkelijk producten vanuit het buitenland kan kopen.

Een ander voordeel dat men in de jongere groep benoemt, is de mogelijkheid om ideeën en kennis vanuit Nederland naar andere culturen te verspreiden. Daarbij wordt ook een toename van diversiteit binnen Nederland als een positieve ontwikkeling naar voren gebracht. Echter, niet alle deelnemers zien dit als een positieve ontwikkeling. In de jongere groep wordt bijvoorbeeld benoemd dat sommige ouderen geen werk kunnen krijgen omdat bedrijven liever Polen inhuren. Een andere deelnemer geeft aan dat een te grote toestroom van vluchtelingen een negatieve impact kan hebben op de sfeer in Nederland. Ook in de oudere groep zijn er deelnemers die hier juist nadelen zien. Zo wordt aangegeven dat de cultuur en wetgeving in China heel anders is dan in Nederland, en dat China door globalisering juist een negatieve invloed op Nederland kan gaan hebben.

Opvallend is verder dat er in de oudere groep nog een discussie ontstaat over de soevereiniteit van Nederland, terwijl deze bij de jongere groep niet ontstaat. Deelnemers geven aan dat de macht van Nederland afneemt, doordat er steeds meer dingen via Brussel worden besloten. Andere deelnemers geven juist aan dat Nederland door middel van de EU nog enige invloed kan uitoefenen op het wereldtoneel.

Een weergave van deze discussie:

D8: *“Je kan als Nederland niet altijd zelfstandig beslissingen nemen. Echt grote zaken worden in Brussel gedaan, wat doen ze nou nog in Den Haag?”*

D4: *“Ik betrek het dan ook even op Europa, dan is Nederland toch wel een klein land. Als je het dan over macht en invloed hebt, dan is het beter dat je samen groter bent, zoals de EU. Dan kan je meer richting Amerika of Azië.”*

M: Dus dat is meer een voordeel?

- D4: *“Ja, maar het kan ook een nadeel zijn. Als je niet mee gaat dan ben je maar een klein land, dan stel je niks voor.”*
- D6: *“Het gaat om grotere belangen natuurlijk, dan kunnen kleinere landen wat ondergesneeuwd worden. Daar zijn veel protesten voor, mensen zijn bang dat het om multinationals gaat.”*

Aspect 2: Mensen zoals u

Als het gaat om voor- en nadelen van globalisering voor mensen zoals de deelnemers zelf is de stemming positief, vooral in de jongere groep. Verschillende voordelen worden benoemd. Deelnemers geven aan dat het heel gemakkelijk is geworden om in andere landen te studeren of reizen, en noemen het een verrijking dat je met andere culturen kunt opgroeien. Men vertelt ook dat het tegenwoordig erg makkelijk is om via het internet producten te kopen en informatie te zoeken. In de oudere groep wordt daarnaast aangegeven dat wereldwijde standaardisering en certificering het leven betaalbaarder en veiliger maakt. Opvallend is dat er in de oudere groep ook benoemd wordt dat de globalisering in Europa voor stabiliteit en veiligheid heeft gezorgd, dit komt bij de jongere groep niet naar voren. Wel zijn er in de oudere groep meer zorgen over de invloed van het buitenland op Nederland. Zo geeft een deelnemer aan dat de macht van China heel groot is. Andere deelnemers brengen daar tegen in dat landen ook juist van elkaar kunnen leren.

Een weergave van de discussie in de oudere groep:

M: Jij dacht aan je zoon, aan wie denken jullie als we het hebben over mensen zoals jullie?

- D8: *“Ook aan kinderen die overal op de wereld gestudeerd hebben en thuis komen met verhalen. Dat vind ik een verrijking, dan kan je je inleven hoe mensen aan die kant van de aarde leven. Je krijgt er meer zicht op zonder het zelf mee te maken. Als je dan hoort over de enorme tegenstellingen.”*

M: (deelnemer 4), aan wat voor mensen denk jij?

- D4: *“Ik heb vooral aan mezelf gedacht, ik heb die ervaring niet verder. Ik lees de media wel. Maar kan het niet zo zijn dat het de andere kant wel op gaat, dan wij andere landen helpen.”*
- D5: *“China heeft 2,2 miljard mensen. Als zij dingen willen dan doen ze dat.”*
- D3: *“Maar je kan het ook positief bekijken, dat je van elkaar kan leren.”*
- D4: *“Ja in Afrika heeft het ook lang geduurd met condooms, maar dat is inmiddels wel beter. Tuurlijk, bij China zal het veel werk zijn om dat te bewerkstelligen, maar ik hoop wel dat die dictatuur ooit anders wordt.”*

M: Wat maakt nou dat het merendeel zegt dat er meer voordelen dan nadelen zijn?

- D9: *“Dat er nog maar twee telefoonstekkertjes zijn in plaats van twintig. Apple en Android. De auto-industrie maakt daar ook veel gebruik van. Het wordt meer betaalbaar, het wordt veiliger. Mensen gooien minder spullen weg, dat komt allemaal door globalisering en certificering.”*

Een weergave van de discussie in de jongere groep:

M: Dus het zit meer richting de voordelen kant. Wat zijn dan de voordelen?

D7: *“Sowieso het reizen, je kan heel makkelijk even naar Azië met het vliegtuig.”*

D1: *“Je kan op de dag zelf nog beslissen dat je het wil.”*

M: Dus de vrijheid die je hebt om te reizen. Andere voordelen?

D8: *“Dat er andere culturen in Nederland zijn, waardoor je rijker opgroeit.”*

M: Andere voordelen voor jullie allemaal?

D6: *“Ja alle spullen die je via internet krijgt.”*

M: Dus gewoon het voordeel van goedkope dingen kopen?

D5: *“Het is makkelijk. Dat maakt de wereld wat kleiner.”*

D1: *“Ook het vergaren van informatie, je kijkt op je telefoon en je kan het vinden.”*

D5: *“Dat is ook het gevaar, vroeger moest ik alles opzoeken. Als een kind nu een of andere presentatie moet doen, dan Google je even en dan heb je het. Maar word je er slimmer van? Het is te makkelijk.”*

D1: *“Als het gaat om het feit dat je het moet weten dan maakt dat niet uit denk ik.”*

In beide groepen lijkt men het lastig te vinden om nadelen te bedenken voor mensen zoals zichzelf. Als de gespreksleider vervolgens vraagt om nadelen te benoemen voor specifieke groepen in de samenleving, worden er vooral groepen benoemd waar zij zelf geen deel van uitmaken. Zo wordt er in de oudere groep de boeren genoemd; een deelnemer geeft aan dat boeren in Nederland het moeilijk hebben door EU regulatie. In de jongere groep geven verschillende deelnemers aan dat juist ouderen de nadelen zouden kunnen ervaren van globalisering. Hierbij wordt benoemd dat ouderen vaak minder goed met internet overweg kunnen, en dat zij minder snel mee kunnen gaan met de snelle ontwikkelingen in de techniek.

Zoals eerder beschreven wordt in de oudere groep wel meermaals de opkomst van China als een bedreiging genoemd, al benoemen de deelnemers niet wat daarvan de gevolgen kunnen zijn voor mensen zoals zichzelf. Men noemt het beangstigend dat de invloed van China op Nederland kan gaan toenemen, en vraagt zich af wat de doelen achter bepaalde activiteiten van China in de wereld zijn.

Een weergave van deze discussie in de oudere groep:

M: Dus het neigt naar het positieve, maar er worden ook nadelen gezien. Aan wat voor mensen denken jullie als we het hebben over mensen zoals jullie?

D1: *“Mijn zoon heeft gestudeerd in China, en als ouders kan je daar langs onder het mom van vakantie, maar je ervaart wel hoe het daar aan toe gaat. Dat is wel beangstigend als dat ook naar ons toe komt.”*

M: Heeft het ook gevolgen voor de arbeidsmarkt voor mensen zoals hier aan tafel?

D4: *“Ik denk dat 30 jaar geleden niet zoveel mensen naar China gingen.”*

D8: *“Ik zag in een programma dat er in Servië bruggen worden gebouwd door Chinese arbeiders. Die komen hier met Chinees geld, en die investeren in de infrastructuur hier. De vraag was: welk doel zit daar achter?”*

Aspect 3: U persoonlijk

Als het groepsgesprek is aangekomen bij de voor- en nadelen van globalisering voor de deelnemers persoonlijk, lijken de antwoorden op de vorige vraag over 'de gevolgen voor mensen zoals uzelf' zich enigszins te herhalen. Wederom zien de deelnemers vooral voordelen, waarbij ook hier de stemming in de jongere groep nog iets positiever is dan in de oudere groep. Met name het gemak van reizen naar het buitenland, de mogelijkheid om contact te houden met mensen in het buitenland en de toegang tot informatie van over de hele wereld wordt gewaardeerd. Slechts één deelnemer noemt een persoonlijk nadeel. Deze deelnemer geeft aan dat veel dingen in Nederland goed geregeld zijn, maar dat dat in de toekomst minder zou kunnen worden als er te veel mensen vanuit het buitenland naar Nederland emigreren.

De oudere groep:

M: Aan wat voor voordelen denk je voor jezelf?

D1: *"Je kunt makkelijker dingen van ver halen. Een toetsaanslag en het is geregeld."*

D8: *"De communicatie is natuurlijk enorm verbeterd. Telefonie, maar ook televisieprogramma's. Daarmee kan je een kijkje nemen in een ander land."*

M: Zie je voor jezelf ook nadelen? Of hebben jullie allemaal aangegeven dat je vooral voordelen ziet?

D2: *"Ik zie ook nadelen, Nederland heeft het ontzettend goed. Ik ben best bereid om te delen, maar de spoeling wordt wel dun als er veel mensen komen. Voor onze kleinkinderen kan dat een bedreiging zijn."*

De jongere groep:

M: Als jullie naar jezelf persoonlijk kijkt, heeft het meer voordelen of meer nadelen?

D1: *"Ik reis nu veel en graag, ik heb ik het buitenland gewoond. Ik zoek graag dingen op op internet, informatie vergaren. Ook op werkvlak is het makkelijk voor mij. Het is niet groter geworden want ik ken het niet anders."*

D7: *"Ik vind het reizen een groot voordeel."*

D2: *"Voor mij is het reizen ook echt wel een voordeel."*

D8: *"Het reizen ja, mensen die je kent in het buitenland die je jaarlijks wel kan zien. En het contact is ook wel heel leuk, dat was anders lastig geweest."*

D5: *"Bijvoorbeeld dancemuziek, daar heb je een Facebookgroep voor. Daar stuurde ik een berichtje dat ik wat wil uitbrengen, en dat is door iemand ergens via het internet gelukt."*

3.4.3 Bijdrage Nederland

Het laatste onderdeel van het groepsgesprek over globalisering ging over de Nederlandse bijdrage aan het oplossen van wereldwijde problemen. Als eerste is de deelnemers gevraagd aan welke wereldwijde problemen en uitdagingen zij denken. In de oudere groep benoemen de deelnemers klimaatverandering, een tekort aan grondstoffen en een overdaad aan plastic. In de jongere groep benoemt men ook nog vluchtelingenstromen, ziektes, terrorisme en het uitsterven van diersoorten.

Nadat de gespreksleider zelf nog een aantal voorbeelden van wereldwijde problemen en uitdagingen naar voren brengt, is de deelnemers gevraagd of Nederland een bijdrage aan het oplossen van deze internationale problemen zou moeten leveren. In beide groepen is men het er over eens dat Nederland die verantwoordelijkheid heeft. In beide groepen geeft men aan dat Nederland onderdeel is van de wereld, dat je als land een bijdrage moet leveren omdat je een gedeeld belang hebt met andere landen. De tweede reden die duidelijk naar voren komt, is dat Nederland de kennis en expertise heeft om daadwerkelijk een bijdrage te kunnen leveren aan het oplossen van internationale problemen. Andere deelnemers voegen hier aan toe dat dit zelfs economische kansen biedt voor Nederland. Opvallend is dat de jongere groep kritischer is ten aanzien van de effectiviteit van de bijdrage die Nederland kan leveren. Men wil wel dat Nederland een bijdrage levert, maar het moet wel effectief zijn.

Een weergave van deze discussie in de jongere groep:

M: Wat vinden jullie, moet Nederland wel of niet bijdragen aan het oplossen van internationale problemen?

D1: *“Oplossen zeker, maar je hoeft niet aan elke oplossing mee te willen werken. Een hele hoop dingen moeten worden opgelost op de locatie waar het gebeurt.”*

M: Wie vindt in basis dat Nederland dat kan en moet?

D6: *“Ik denk wel dat de kennis en expertise die er is gebruikt moet worden.”*

D8: *“Ik denk wel bij sommige dingen, als ze het alleen in Nederland verbeteren maar in Amerika niet, dan los je niks op. Soms slaat Nederland een beetje door.”*

D5: *“Het geeft wel een goed signaal af.”*

D1: *“Als een land er om vraagt dan moet je dat doen.”*

D5: *“Niet zoals Amerika dat je ongevraagd binnen valt.”*

D7: *“Ik denk dat we onderdeel zijn van de wereld, we willen dat het veiliger wordt want wij leven er zelf ook in.”*

D3: *“Je kan je stinkende best doen, maar als de neuzen niet naar de zelfde kant staan lost het niks op.”*

Na deze eerste oriëntatie kregen de deelnemers een formulier met daarop vijf wereldwijde uitdagingen. De deelnemers werd daarbij gevraagd om aan te geven waaraan Nederland het eerste een bijdrage moet leveren, en waar Nederland als laatste een bijdrage aan moet leveren. De gegeven antwoorden op dit formulier zijn weergegeven in tabel 5 en 6.

5 | Prioriteiten ten aanzien van de bijdrage van Nederland bij wereldwijde uitdagingen – de oudere groep (n = 9)

Kun u aangeven waaraan Nederland volgens u het eerst een bijdrage moet leveren? 1 = als eerste en 5 = als laatste	plaats 1	plaats 2	plaats 3	plaats 4	plaats 5
(de nadelige gevolgen van) klimaatverandering	1	1	4	3	
de opvang van vluchtelingen		1	1	4	3
internationale conflicten	2	1	4	1	1
wereldwijde armoede en ongelijkheid	3	5			1
belastingontduiking door grote bedrijven	3	1		1	4

6 | Prioriteiten ten aanzien van de bijdrage van Nederland bij wereldwijde uitdagingen – de jongere groep (n = 8)

Kun u aangeven waaraan Nederland volgens u het eerst een bijdrage moet leveren? <i>1 = als eerste en 5 = als laatste</i>	plaats 1	plaats 2	plaats 3	plaats 4	plaats 5
(de nadelige gevolgen van) klimaatverandering	6	1	1		
de opvang van vluchtelingen	1	1	2	3	1
internationale conflicten		2	1	3	2
wereldwijde armoede en ongelijkheid		2	4	2	
belastingontduiking door grote bedrijven	1	2			5

Het eerste wat opvalt aan bovenstaande tabellen, is het verschil tussen de oudere groep en de jongere groep. De twee leeftijdsgroepen lijken de verschillende internationale uitdagingen heel andere prioriteiten te geven. Bij ouderen lijkt de grootste prioriteit bij het bestrijden van wereldwijde armoede en ongelijkheid te liggen. Echter, bij de jongeren heeft deze uitdaging een stuk minder prioriteit. Bij de jongeren heeft klimaatverandering de hoogste prioriteit, terwijl dit voor de meeste deelnemers in de oudere groep op de derde of vierde plaats komt. Tijdens het invullen bleek men het overigens lastig te vinden om een rangordening aan te brengen in zulke grote en uiteenlopende problemen.

De opvang van vluchtelingen heeft in beide groepen geen hoge prioriteit. Ook internationale conflicten hebben voor de meeste deelnemers geen prioriteit, al is men hier meer over verdeeld. Over belastingontduiking zijn de deelnemers het meest verdeeld, in beide groepen is er geen enkele deelnemer die deze uitdaging op plek drie zet.

Als het gaat om **klimaatverandering**, geeft men in de oudere groep aan dat het oplossen van dit probleem te langzaam gaat. Men wil daarnaast dat Nederland er iets mee doet omdat de gevolgen van de klimaatverandering hun kinderen kan treffen. Niet iedereen vindt dat Nederland hier een bijdrage aan moet leveren, een van de deelnemers geeft aan dat er vanzelf weer een ander tijdperk zal komen. Een andere deelnemer voegt daar aan toe dat je niet alles in de hand kan hebben. Waar de oudere groep praat over de gevolgen voor hun kinderen, praat de jongere groep vooral over de gevolgen voor henzelf. Men geeft aan dat klimaatverandering een probleem is dat hen zelf kan treffen, en vindt het daarom erg belangrijk dat Nederland een bijdrage levert aan de oplossing van dit probleem.

De vraag welke bijdrage Nederland precies zou moeten leveren aan het tegengaan van klimaatverandering lijkt men lastiger te vinden. Zo noemt men vooral bestaande maatregelen als het scheiden van afval, het instellen van milieuzones voor auto's en het opstellen van internationale afspraken. Wel benoemt een deelnemer in de oudere groep het verhogen van de belasting op vliegreten. Men vindt het makkelijker om aan te geven wat je als burger zelf kan doen. De deelnemers benoemen dat ze hun afval scheiden, zonnepanelen hebben aangesloten, dat ze soms fietsen in plaats van autorijden of dat ze proberen om energie te besparen. In beide groepen vindt men het goed dat er internationale afspraken worden gemaakt om klimaatverandering tegen te gaan. Vooral in de jongere groep benadrukt men de noodzaak om samen te werken met andere landen. Wel is er scepsis tegenover het nakomen van afspraken, vooral in de jongere groep verwachten de deelnemers niet dat alle landen zich aan afspraken zullen houden.

Merk op dat het gesprek over internationale afspraken over klimaatverandering niet makkelijk op gang kwam, het is duidelijk niet een onderwerp waar iedereen elke dag over nadenkt.

Een korte weergave van deze discussie in de oudere groep:

M: Als je het hebt over regels en klimaatverandering, dan zou je ook kunnen zeggen dat er internationale afspraken gemaakt moeten worden. Moet dat volgens jullie?

D9: *“Ja bijvoorbeeld met kernenergie, dat kan alleen maar als de wereld samenwerkt.”*

D4: *“Ik heb daar niet echt zo over nagedacht eigenlijk. Ik kijk wel veel naar wat ik koop, of het energiezuinig is of niet.”*

M: Stel dat er internationale afspraken komen, denk je dat landen zich daar aan houden?

D1: *“Ja, maar het moet wel zinvol zijn, en bindend.”*

Een korte weergave van deze discussie in de jongere groep:

M: Moet Nederland zich hard maken voor internationale afspraken?

D2: *“Ja, zeker als je kijkt hoe men in Griekenland met afval omgaat. Het heeft geen zin als Nederland er veel aan doet maar andere landen niet.”*

M: Stel dat Nederland kan bijdragen aan het maken van internationale afspraken, worden die afspraken dan ook nagekomen?

D1: *“Nee.”*

D8: *“Nee. Er waren afspraken, maar nu is Trump aan de macht, en hij houdt zich er niet aan. Dat is wel een hele grote speler op de markt.”*

Ook het **opvangen van vluchtelingen** is voor bijna alle deelnemers iets waar Nederland een bijdrage aan zou moeten leveren. Als er gevraagd wordt waarom Nederland hier een bijdrage aan moet leveren, geeft men aan dat ze zelf ook geholpen zouden willen worden als ze in nood zitten, of dat ze het belangrijk vinden om de medemens te helpen. Over de manier waarop de opvang moet plaatsvinden, is minder overeenstemming. Al snel wordt in beide groepen geopperd dat de opvang meer in de regio moet plaatsvinden, omdat de vluchtelingen dan in een omgeving zijn met dezelfde taal, culturele achtergrond en klimaat. Hoewel verschillende deelnemers het hiermee eens zijn, zijn er ook twijfels over de kwaliteit van de opvang die dan geboden kan worden. Verder wordt naar voren gebracht dat men liever geen economische vluchtelingen opvangt, dat er een vooruitzicht moet zijn op terugkeer naar het land van herkomst.

Een weergave van deze discussie in de oudere groep:

M: Een ander punt is de opvang van vluchtelingen. Moet Nederland daar aan bijdragen?

D3: *“Ik denk ook dat als je bepaalde problemen oplost, dat er minder mensen op de vlucht hoeven.”*

D8: *“Ik denk dat een aantal vluchtelingen dolgraag terug willen maar dat kan dan gewoon niet.”*

M: Wat moet Nederland doen met opvang van vluchtelingen?

D4: *“Ja daar moeten we sowieso mee doorgaan, maar alleen als het politieke vluchtelingen zijn, en niet economische vluchtelingen. Het moet niet zo zijn dat mensen merken dat het hier goed geregeld is, en dan niet meer terug willen. Een aantal vluchtelingen*

zijn echt gelukszoekers. Hier is het financieel beter geregeld... er moet een vooruitzicht zijn op terugkeer naar het land van herkomst."

D2: *"Daarom kan je beter de vluchtelingenopvang in Jordanië steunen, dan gaan ze veel eerder terug. En de taal en het klimaat is daar hetzelfde."*

M: Want dat heeft een aantal voordelen?

D4: *"Dan doe je nog steeds opvang voor vluchtelingen, maar dan met geld."*

D3: *"Het moet dan wel op een fatsoenlijke manier gebeuren."*

Een weergave van deze discussie in de jongere groep:

M: Vinden jullie dat Nederland een bijdrage moet leveren aan de opvang van vluchtelingen? En waarom?

D8: *"Voor je medemens."*

D7: *"Het heeft direct invloed op het leven van die vluchtelingen. Ik vind het belangrijk dat er wordt gezorgd voor mensen die in nood zijn, ze hebben op dit moment de hulp nodig. Als ik in die situatie zou zitten, zou ik ook willen dat iemand dat voor mij deed."*

D3: *"We hebben al tachtig jaar geen oorlog gehad, maar plaats jezelf eens in die situatie. Je zou blij zijn als je dan een vredige samenleving wordt geboden. Als mensen vrezen voor hun leven, mogen ze hier een plek krijgen."*

M: Wat moet Nederland doen?

D1: *"Ze kunnen in de regio ook wel steun bieden. Waarom moeten ze de hele wereld over? Wij hebben hier een bepaald verwachtingspatroon dat ze misschien helemaal niet kunnen of willen naleven."*

D2: *"Ik ben het wel eens met hem, maar als ik zelf in nood zit zou ik ook hulp willen."*

D5: *"Maar ik zou niet de hele wereld over willen."*

D1: *"Ik zag een documentaire over jongens in Syrië. Die jongens moeten echt goed opgevangen worden. Ze hebben echt hun nek uitgestoken, en ze worden bedreigd en gezocht. Die moet je een veilige haven geven."*

Terwijl bijna alle deelnemers vinden dat Nederland een bijdrage moet leveren aan het tegengaan van klimaatverandering en aan de opvang van vluchtelingen, ligt dat bij **internationale conflicten** anders. De noodzaak en het nut van het oplossen van internationale conflicten wordt herkend. Zo geeft een deelnemer in de oudere groep aan dat het oplossen van bepaalde conflicten kan bijdragen aan het verminderen van vluchtelingenstromen. Toch vinden behoorlijk wat deelnemers het lastig om te zeggen of Nederland een bijdrage moet leveren aan het oplossen van deze conflicten. Ten eerste wordt benoemd dat Nederland te klein is om een leidende rol te nemen bij grote conflicten. De algemene consensus is dan ook dat Nederland samenwerking moet zoeken met andere landen. Tegelijkertijd zien verschillende deelnemers ook dat de internationale samenwerking via de VN of de EU vaak moeizaam verloopt. In beide groepen wordt dan ook aangegeven dat Nederland zich vooral moet inzetten voor uitdagingen waar Nederland de meeste expertise en kennis voor heeft. In de jongere groep wordt daarbij klimaatverandering als voorbeeld genoemd. Andere deelnemers voegen daar aan toe dat Nederland zich soms afzijdig moet houden omdat er simpelweg niet de mogelijkheid is om bij te dragen.

Een weergave van deze discussie in de jongere groep:

M: Maar bij de aanpak van dit soort problemen, moet Nederland daar het voortouw in nemen of moeten we alleen bijdragen als het niet anders kan?

D3: *“Ik denk dat we de Nederlandse nuchterheid moeten gebruiken om daar een bemiddelende rol in te spelen. Initiatief kunnen wij niet nemen.”*

D6: *“Nee ik denk dat we daar ook te klein voor zijn. Je moet eerst naar de samenwerking kijken met Duitsland en België. Samenwerking met landen onderling.”*

D5: *“Ja Trump die lacht ons uit denk ik.”*

M: Of moeten we ergens in het midden zitten? Maakt het uit om wat voor soort probleem het gaat?

D7: *“Ik denk dat klimaatverandering wel iets is waar we qua kennis best goed in zijn, dat heeft er ook mee te maken. Als wij als klein land bij internationale conflicten iets zeggen, dan trekken ze zich daar niks van aan.”*

M: Dus als we de kennis hebben moeten we er wat van zeggen, anders niet?

D7: *“Ja, je kunt gewoon niet zo veel.”*

D1: *“Soms is het verstandig om je afzijdig te houden.”*

Bij de jongere groep was er binnen het gesprek nog ruimte voor twee afsluitende vragen over globalisering. Eerst is men gevraagd om nog een laatste keer naar globalisering als geheel te kijken, en aan te geven of dit een kans is of een bedreiging. Wederom is de meerderheid van deze groep positief over de gevolgen van globalisering. Als de gesprekleider vraagt of er winnaars of verliezers zijn, geeft men wel aan dat de kloof tussen arm en rijk in landen als China aan het groeien is. Tegelijkertijd wordt China als winnaar van de globalisering genoemd. Een andere deelnemer denkt dat vooral het kapitaal wint bij de globalisering, ten koste van het klimaat.

Vervolgens is deze groep gevraagd welk advies zij de overheid zouden willen geven als het gaat om globalisering. Het antwoord op deze vraag zet de vorige discussie over internationale problemen goed in perspectief. Want er lijkt een breuk te zijn met hetgeen eerder in de discussie naar voren kwam. Verschillende deelnemers geven nu namelijk aan dat de overheid eerst goed naar de problemen van de mensen in het binnenland moet kijken, voordat er naar problemen in het buitenland wordt gekeken. Daarnaast geven twee deelnemers aan dat Nederland internationaal een bemiddelende rol moet innemen. Daarbij wordt benoemd dat de veelal gematigde toon van Nederland een goede tegenhanger kan zijn van meer radicale geluiden in de wereld, zoals die van Donald Trump.

Een korte weergave van deze discussie:

M: Ik wil graag nog een laatste advies van jullie over globalisering.

D6: *“Eerst naar je eigen land kijken met je eigen problemen. Dan pas naar de globale problemen.”*

D8: *“Ik vind vooral dat je niet alleen naar je eigen problemen moet kijken, de wereld is veel groter dan alleen Nederland. Ik zou graag zien dat ze internationaal in overleg gaan zodat ze bepaalde gebieden waar wij goed in zijn kunnen gebruiken. Ze moeten niet vergeten wat wij allemaal kunnen in Nederland, en ze moeten ons eigen land niet vergeten. De afstand tussen de politiek en de normale mens wordt steeds groter.”*

- D7: *“Ik ben het daar wel mee eens. Het is zeker belangrijk dat we op de punten waar we wat kunnen betekenen internationaal bijdragen, maar in Nederland hebben we ook punten om aan te scherpen. Bijvoorbeeld de klimaatverandering. We moeten alleen niet vergeten wat we hier nog hebben.”*
- D5: *“We zijn een heel paars land. Wij zijn heel gemiddeld in alles. Ik denk dat we dat uitsralen, we zijn nuchter. En dat kunnen veel landen denk ik wel als positief zien. Er zijn bijna geen conflicten in ons land. Onze nuchterheid kan in veel landen wel wat positiefs uithalen. Een Trump denkt bijvoorbeeld heel radicaal, dat wekt veel mensen die tegen hem in gaan, ook partijgenoten. Als je beide benen op de aarde zet en nadenkt over de gevolgen, dan zijn wij best goed bezig.”*
- D4: *“Ik sluit me bij haar aan. Eerst kijken naar je eigen problemen. Je kan anderen wel helpen, maar help eerst jezelf.”*

3.5 Lessen uit de gesprekken

Aan het eind van het gesprek is deelnemers verteld dat de resultaten van het onderzoek aangeboden zullen worden aan de overheid. Men vindt het goed om te horen dat er op deze manier naar burgers wordt geluisterd. Verschillende deelnemers geven aan dat ze soms het gevoel hebben dat er vanuit de overheid beslissingen worden genomen zonder de burgers voldoende te raadplegen. Als de deelnemers gevraagd wordt om een laatste advies uit te brengen aan de overheid, is de belangrijkste boodschap dan ook dat de overheid goed naar de inwoners van Nederland moet blijven luisteren. In de jongere groep wordt daar aan toegevoegd dat de overheid niet alleen naar globale uitdagingen moet kijken, maar ook naar problemen in Nederland zelf moet blijven kijken.

De oudere groep:

M: En wat moeten ze zich uit dit gesprek vooral van aantrekken? Wat zou je hen mee willen geven?

D1: *“Luisteren naar de mensen.”*

M: Maar dat heeft ook iets,... hoe en waar naar moeten ze luisteren?

D1: *“Om er naar toe te gaan, als voorbeeld de winmolens in Drenthe. Als je kijkt naar de aardbevingen in Groningen, mensen voelen zich niet gehoord.”*

D3: *“Ik sluit mij daar bij aan, maar ook dat niet alles om geld draait.”*

D4: *“Ik ben het ook wel met (deelnemer 1) eens.”*

D5: *“Ja ik ook, hij geeft ook een duidelijk voorbeeld.”*

D8: *“Het is belangrijk om te weten wat er leeft, en je moet luisteren naar meningen om er op te anticiperen. Zolang je ergens geen peilstok in steekt weet je het niet.”*

D9: *“Ja weten wat er leeft.”*

En de jongere groep met hun adviezen:

- D6: *“Ik denk gewoon luisteren naar ons, onze mening. Veel Nederlanders voelen zich niet gehoord.”*
- D2: *“Ja en ook naar dichtbij, onderwijs, gezondheidszorg, armoede.”*
- D5: *“Uiteindelijk denk je toch in je eigen wereldje.”*
- D6: *“Ja wat in India gebeurt, je ziet het en je gaat weer verder.”*
- D5: *“Ja dat is hard. Maar aan de andere kant, hebben wij invloed? Nee.”*
- D5: *“Maar goed, we hebben ook veel handel met Duitsland.”*

4 Conclusies

In het voorgaande zijn de bevindingen in detail terug te lezen, navolgend maken we de balans op van de twee groepsgesprekken die in het kader van het Continu Onderzoek Burgerperspectieven in april 2018 zijn uitgevoerd. Het onderzoek vond plaats in Meppel. Er is gesproken met een groep jongere deelnemers van 19 tot en met 39 jaar en met een groep oudere deelnemers tussen de 40 en 69 jaar.

De stand van zaken in de samenleving

De stemming over de richting van de Nederlandse samenleving is in beide groepen meer negatief dan positief. Deelnemers geven als argumenten voor de negatieve richting van de samenleving verslechterde omgangsvormen, minder respect en begrip voor elkaar, negatieve ontwikkelingen in de zorg, zorgen over de privacy en een negatieve invloed van sociale media. Positief gestemde deelnemers herkennen dit maar zetten het in een ander perspectief. Bijvoorbeeld ten aanzien van sociale media blijkt dat men vindt dat de omgangsvormen in het werkelijke leven veel beter zijn dan op sociale media.

Positief gestemde deelnemers vinden dat het de goede kant opgaat doordat het economisch beter gaat wat een positieve weerslag heeft op uitgaven voor bijvoorbeeld onderwijs en zorg, maar ook dat Nederland tot nog toe gevrijwaard is gebleven van terroristische aanslagen. In die zin wordt – zoals vaker bij deze groepsgesprekken - gesteld dat Nederland in gunstige zin afsteekt ten opzichte van andere landen in de wereld.

De omslag naar een positieve stemming in de kwantitatieve enquête van dit jaar wordt door de deelnemers vooral verklaard vanuit het gunstige economische klimaat en zeker ook de positieve berichtgeving hierover. Mensen worden optimistischer bij positieve berichtgeving, maar de meningen lopen uiteen of het op feiten is gebaseerd of op de teneur van de berichtgeving. De omgang met vluchtelingen zou eveneens aanleiding geven tot meer optimisme, omdat er minder toestroom is en er duidelijker onderscheid wordt gemaakt tussen economische en 'echte' vluchtelingen. Daarentegen wordt de positieve stemming ook gerelativeerd; de verschillen tussen mensen worden groter zowel in opleiding als in welvaart.

Opvallend is dat gedurende het gesprek op verschillende momenten naar voren komt dat deelnemers vinden dat het met het sociale klimaat beter is gesteld in het noorden dan in het westen van Nederland, terwijl de aandacht onder andere in de media meer is gericht op het westen.

Ervaren veiligheid

De antwoorden op de vraagstellingen over het gevoel van veiligheid laten zien dat men zich over het algemeen meestal of altijd veilig genoeg voelt in het dagelijks leven om uit te komen voor de eigen mening en te gaan en staan waar men wilt. Het uitkomen voor de eigen mening wordt zeker in vertrouwd en bekend gezelschap makkelijk gedaan, wat minder makkelijk als de

eigen mening sterk afwijkt van heersende opvattingen, men bang is iemand anders te kwetsen of zelf bang is gekwetst te worden.

Het gaan en staan waar je wilt relateert men aan bepaalde (on-)veilige situaties die men liever vermijdt zoals donkere of eenzame plekken, minder goed bekend staande wijken, het ervaren van onmacht als eenling ten opzichte van een groep. Een en ander kan leiden tot het maken van keuzes in te nemen routes of omwegen.

Anderen aanspreken op onbehoorlijk gedrag is van een heel andere orde en dat wordt minder snel gedaan. Men stelt zich hierin veel terughoudender op. Dit heeft te maken met slechte ervaringen hiermee, onvoorspelbaarheid in reacties van anderen.

Globalisering

Het onderwerp globalisering is duidelijk geen dagelijkse gespreksstof voor deelnemers, maar na een aarzelende start blijken de deelnemers vrij goed op de hoogte van allerlei globale ontwikkelingen en uit de voeten te kunnen met het thema. Beide groepen zijn overwegend positief over globalisering. Met name de voordelen op individueel niveau lijken hierin zwaar te wegen (makelijker reizen, producten bestellen uit het buitenland, kennismaking met andere culturen). Opvallend is dat de oudere groep globalisering vaak bespreekt in termen van Europa en de EU, terwijl de jongere groep het meer over de hele wereld heeft. Voordelen voor Nederland liggen vooral op het vlak van de handel, het vrije reizen, kennisoverdracht naar andere landen en toename van diversiteit. Nadelen worden gezien in goedkopere werknemers uit Oost-Europa, toestroom van vluchtelingen en een mogelijk negatieve invloed van andere culturen op de cultuur in Nederland zoals de groeiende invloed van China.

Gevraagd naar wereldwijde uitdagingen en problemen blijkt bij de oudere deelnemers klimaatverandering, een tekort aan grondstoffen en een overdaad aan plastic voor in het hoofd te zitten. In de jongere groep worden ook nog vluchtelingenstromen, ziektes, terrorisme en het uitsterven van diersoorten aangedragen. Nederland moet in de ogen van deelnemers een bijdrage geven aan de oplossing van internationale uitdagingen omdat we onderdeel van de wereld zijn en omdat je een gedeeld belang hebt met andere landen. Verder is men van mening dat Nederland de kennis en expertise heeft om daadwerkelijk een bijdrage te kunnen leveren aan het oplossen van internationale problemen.

Van de vijf voorgelegde uitdagingen ((nadelige gevolgen van) klimaatverandering, de opvang van vluchtelingen, internationale conflicten, wereldwijde armoede en ongelijkheid, belastingontduiking door grote bedrijven) wordt het tegengaan van klimaatverandering het belangrijkste gevonden door de jongere groep om als eerste aan te pakken, waar de oudere groep vooral het bestrijden van armoede en ongelijkheid belangrijk vindt. Opvang van vluchtelingen is volgens beide groepen eveneens een probleem waar Nederland een bijdrage moet leveren. De rol van Nederland bij internationale conflicten lijkt iets meer ter discussie te staan. Sowieso vindt men het bij de verschillende problemen lastig om de eventuele bijdrage van Nederland te concretiseren.

Oudere deelnemers zijn iets meer bezig met de morele plicht om een bijdrage te leveren dan jongere deelnemers, mede ingegeven door de wens een leefbare wereld te hebben voor latere generaties. In beide groepen lijkt de noodzaak tot actie mede bepaald te worden door de mate waarin Nederland iets zou kunnen doen. Zeker door jongere deelnemers wordt veel gesproken over de effectiviteit van verschillende oplossingen voor wereldproblemen en minder over de morele plicht om een bijdrage te leveren. De laatste opmerkingen over globalisering in de jongere groep zetten de plaats van het thema in perspectief: gevraagd naar adviezen op het terrein van globalisering blijkt dat ze graag willen dat er eerst oog is voor de problemen die op binnenlands terrein spelen en dat pas daarna internationale problemen aan bod kunnen komen.

Bijlage 1 Uitnodiging deelnemers

UITNODIGING VOOR DEELNAME ONDERZOEK

We zijn op zoek naar mensen die mee willen praten over onderwerpen die alle Nederlanders aangaan.

Kantar Public – een onderdeel van TNS NIPO – voert binnenkort onderzoek uit over de stand van zaken in de Nederlandse samenleving. We doen dit onderzoek in opdracht van een niet commerciële, onafhankelijke instelling.

We willen u vragen of u (of een van uw gezinsleden tussen 40 en 69 jaar/18 en 39 jaar) mee wilt doen aan dit onderzoek. Concreet gaat het om het volgende:

- Deelname aan een groepsgesprek van twee uur.
- Het gesprek staat gepland op **donderdag 19 april** a.s. Start om 16.30/19.00 uur.
- Het gesprek wordt geleid door een van onze onderzoekers; u zult samen met zeven andere deelnemers van gedachten wisselen over dit onderwerp.
- Het onderzoek vindt plaats op een centrale locatie in Meppel, in de buurt van verschillende openbaar vervoerverbindingen en parkeergelegenheid.
- Tijdens het gesprek worden video-opnames gemaakt, alleen voor intern gebruik.
- Voor deelname ontvangt u een vergoeding van Nipoints ter waarde van euro.
- Vanzelfsprekend wordt de door u verstrekte informatie strikt vertrouwelijk behandeld. Uw naam en verdere gegevens worden niet verder bekend gemaakt.

Hoe reageren?

Graag willen we weten of we op u kunnen rekenen. Wilt u meedoen, vul dan onderstaande gegevens in en stuur deze alstublieft zo snel mogelijk terug naar..... Aangezien het onderzoek binnen afzienbare tijd plaatsvindt, willen we u vragen om voor 9 april te reageren.

Ja, ik wil meedoen en mijn gegevens zijn:

- Respondentnummer:
- Naam en achternaam:
- Hoogst *voltooide* opleiding:
- Leeftijd:
- Adres:
- Telefoonnummer(s):
- Wat is/was uw beroep?
- Heeft u op dit moment betaald werk?
- Indien geen werk; wat is uw situatie?
- Bent u getrouwd of samenwonend?
- Heeft u kinderen? Zo ja, hoe oud zijn uw kinderen?

Alvast hartelijk dank voor het invullen van uw gegevens, ik kijk uit naar de reacties. Mocht u meer willen weten over het onderzoek, dan kunt u ons ook bereiken via telefoonnummer 020 – 5225 315. U kunt dan vragen naar

Met vriendelijke groeten,

.....

Indien we veel aanmeldingen krijgen dan kunnen we niet iedereen uitnodigen. Mocht u op 16 april niets van ons hebben gehoord, dan kunt u ervan uitgaan dat we voldoende mensen hebben kunnen benaderen. We willen u dan in ieder geval wel hartelijk danken voor uw bereidheid te reageren op dit verzoek.

Bijlage 2 Overzicht deelnemers

Project: Continu Onderzoek Burgerperspectieven COB 2018

Projectnummer: H4853

Datum: 19 april 2018

Locatie: Meppel

KANTAR

16:30 - 18:30 uur: Groep 1 (40-69 jaar)

#	Geslacht	Opleiding (VLT)	Leeftijd	Burgelijke staat	Beroep	Betaald werk?
1	M	AMBI	50	Getrouwd	Industrial Automation Engineer	Ja
2	M	MBO-techniek	50	Alleenstaand	Medewerker distributiecentrum	Ja
3	M	MTS	62	Getrouwd	Grafisch ontwerper	Eigen bedrijf
4	M	HBO	66	Getrouwd	Administratiebureau	Nee
5	V	HBO	48	Getrouwd	Adviseur bank	Ja
6	V	VWO/MBA	49	Getrouwd	Administratief medewerkster / schoonmaakster	Ja
7	V	LEAO	55	Alleenstaand met kinderen	Afgekeurd	Nee
8	V	lageropgeleid	nb	nb	nb	nb
9	V	HBO	66	Getrouwd	Chemisch analist	Free-lance

19:00 - 21:00 uur: Groep 2 (19-39 jaar)

#	Geslacht	Opleiding (VLT)	Leeftijd	Burgelijke staat	Beroep	Betaald werk?
1	M	MBO	20	thuiswonend	Logistiek medewerker	Ja
2	M	HBO	30	Alleenstaand	Accountmanager	Ja
3	M	MBO4	34	Getrouwd	Verkoper binnendienst	Ja
4	M	MBO4	39	Getrouwd	Operater pvc mengerij	Ja
5	V	MA WO	28	Nee	Treinverkeersleidster	Ja
6	V	MBO (SPW en juridisch)	32	Alleenstaand	Thuisbegeleider	Ja
7	V	Universitair	36	Getrouwd	Specialist Complaints	Ja
9	V	WO	37	getrouwd/samenwonend	Marketeer	Ja

Bijlage 3 Gesprekspuntenlijst

CHECKLIST BURGERSPERSPECTIEVEN 19 APRIL 2018

A. Introductie en kennismaking (15 minuten)

- Welkom heten bij Kantar Public
- Opdrachtgever: het Sociaal en Cultureel Planbureau
- Thema: De stand van zaken in onze samenleving. Wat gaat er goed, wat gaat er minder goed?
- Spelregels:
 - Het gaat om meningen, dat betekent dat er geen goede of foute antwoorden zijn. Verzoek om vrijuit te spreken.
 - Verzoek om mobiele telefoons uit te zetten.
 - Opname, meekijken en anonimiteitswaarborg.
- We beginnen met voorstelronde: naam, leeftijd, bezigheden, gezinssituatie.

B. De stand van de samenleving (25 minuten)

- Hoe vindt u dat het gaat in de Nederlandse samenleving? Gaan we de goede of de verkeerde kant uit? U kunt dit laten zien met de kaart: grijs = verkeerde kant, wit = goede kant.
- Voor degenen met grijze kaart: kom eens met argumenten voor uw mening. Waarom vindt u dat het de verkeerde kant op gaat? Waarmee vergelijkt u het dan?
- Waar baseert u uw mening op (eigen ervaringen, mensen om u heen, media)?
- Voor degenen met witte kaart: wat vindt u van hun argumenten? Overtuigen deze argumenten u?
- Voor degenen met witte kaart: welke argumenten zijn er voor uw mening? Waarom vindt u dat het de goede kant op gaat? Waarmee vergelijkt u het dan?
- Waar baseert u uw mening op (eigen ervaringen, mensen om u heen, media)?
- Voor degenen met grijze kaart: wat vindt u van hun argumenten? Overtuigen deze argumenten u?
- Over dit onderwerp wordt al 10 jaar vierjaarlijks een enquête onder 1.000 mensen gedaan. De eerste jaren vonden de meeste mensen dat het de verkeerde kant op gaat, maar sinds kort is dat veranderd: de meerderheid van de mensen vindt begin dit jaar dat het de goede kant opgaat met Nederland. Herkennen jullie dit?
- Waar heeft het mee te maken dat meer mensen denken dat het de goede kant op gaat?
- Op deze bevindingen kwamen ook boze reacties van mensen die vinden dat het helemaal niet beter gaat of zich afvroegen of het onderzoek wel onder alle bevolkingsgroepen is gedaan. Kunt u zich daar iets bij voorstellen? Waarom reageren deze mensen zo?
- Blijkbaar zijn er zowel mensen die ervaren dat het beter gaat als mensen voor wie dat niet geldt. In hoeverre zorgt dat voor problemen? Is dat zorgelijk?

C. Ervaren veiligheid (15 minuten)*INT: Deel invulformulier 1 uit*

- Wilt u op dit formulier aangeven hoe veilig u zich voelt in verschillende situaties?
- Wat vindt u van deze vragen? Speelt dit, sluit dit aan bij uw eigen ervaringen?
- Hoe veilig voelt u zich om voor uw mening uit te komen? Aan welke situaties denkt u dan? En aan wat voor soort veiligheid denkt u als het gaat om uit te komen voor uw mening? Waar bent u bang voor?
- Hoe veilig voelt u zich om te gaan en staan waar u wilt? Aan welke situaties denkt u dan? Waar bent u bang voor? Wanneer kan het wel, wanneer kan het niet?
- Hoe veilig voelt u zich om voor uw mening uit te komen? Aan welke situaties denkt u dan? Waar bent u bang voor? Wanneer kan het wel, wanneer kan het niet?
- Hoe veilig voelt u zich om iemand op straat aan te spreken op onbehoorlijk gedrag? Aan welke situaties denkt u dan? Waar bent u bang voor? Wanneer kan het wel, wanneer kan het niet?

D. Verdiepingsthema: globalisering (55 minuten)*We willen het graag met u hebben over een ander onderwerp: globalisering.***D1. Eerste associaties/gedachtebepaling (10 minuten)**

- Komt u deze term weleens in de media tegen? Is de term u bekend? *INT: geef aan dat het niet vreemd is als term onbekend is*
- Waar denken jullie aan bij globalisering? Wat roept dit bij u op? Waar gaat het over? *INT.: Inventariseer op flipover*
- Welk gevoel krijgt u bij dit onderwerp?

Ik wil voor de rest van het gesprek uitgaan van de volgende omschrijving van globalisering: "Onder globalisering wordt vaak verstaan dat landen en mensen wereldwijd meer met elkaar verbonden zijn. Grenzen verdwijnen, de economie wordt steeds opener."

INT: deel definitie uit

We willen in dit kader op twee onderwerpen nader in gaan:

- Wat zijn de voor- en nadelen van globalisering?
- Hoe moet de Nederlandse overheid bijdragen aan oplossen van wereldwijde problemen of uitdagingen?

D2. Voor- en nadelen globalisering (15 minuten)

Dan gaan we het eerst hebben over de voor- en nadelen van globalisering, het proces waarin grenzen verdwijnen en de economie steeds opener wordt.

- Wilt u als start eerst de vragen op dit formulier beantwoorden? *INT: deel formulier 2 uit*
- Als we het hebben over de effecten van globalisering voor Nederland als geheel. Aan welke voordelen denkt u dan? En aan welke nadelen?
- En wat is de eindbalans: wordt Nederland er nou beter of slechter van?
- En de effecten voor mensen zoals u. Aan welke mensen denkt u dan? Waarom deze groep? Aan welke voordelen denkt u dan? En aan welke nadelen? *INT: denk aan arbeidsmarkt, reizen, huizenmarkt, overlast*
- En wat is de eindbalans: worden mensen zoals u er nou beter of slechter van?
- Denken jullie dat er specifieke groepen zijn die voor- en nadelen ondervinden van open grenzen? Welke groepen/welke voor- nadelen? We zitten hier bij elkaar met een tamelijk jonge/oude groep, denk je dat het voor jongeren/ouderen anders is dan voor ouderen/jongeren? Zouden zij er vooral voor- of nadelen van ondervinden?
- En de effecten voor u persoonlijk. Aan welke voordelen denkt u dan? En aan welke nadelen? *INT: denk aan arbeidsmarkt, reizen, huizenmarkt, overlast*
- En wat is de eindbalans: wordt u er persoonlijk nou beter of slechter van?

D3. Bijdrage Nederland (30 minuten)

En tot slot gaan we in op de Nederlandse bijdrage aan het oplossen van wereldwijde problemen of uitdagingen.

- Aan welke wereldwijde problemen en uitdagingen denkt u, wat schiet u te binnen?
- Te denken valt aan: klimaatverandering, armoede, veiligheid, migratie en oneerlijke handel. Moeten wij als Nederland wel of niet bijdragen aan het oplossen van dit soort internationale problemen en uitdagingen? Waarom wel, waarom niet?
- Welk belang heeft Nederland daarbij? Wat moet het uitgangspunt zijn: een gedeeld belang of het eigen belang?
- Wie is verantwoordelijk in het aanpakken van dit soort problemen en uitdagingen? Is het een verantwoordelijkheid voor ons allemaal of de eigen verantwoordelijkheid van de landen waar het speelt?
- Hoe solidair moeten we zijn? Met wie moeten we solidair zijn? Met wie niet?
- In hoeverre speelt rechtvaardigheid een rol als het om dit soort problemen en uitdagingen gaat?
- Op deze lijst staan 5 wereldwijde uitdagingen. Kunt u aangeven waaraan Nederland volgens u het eerst een bijdrage moet leveren. En daarna? Graag de volgorde aangeven. *INT: deel formulier 3 uit.*

- Moet Nederland een bijdrage leveren aan de problemen en uitdagingen als gevolg van de *klimaatverandering*? Waarom wel, waarom niet?
- Wat moet Nederland doen?
- Moeten we in Nederland op dit gebied zelf iets doen?
- Moet Nederland zich hard maken voor het maken van internationale afspraken? Worden die nagekomen?
- Moet Nederland een bijdrage leveren aan de *opvang van vluchtelingen*? Waarom wel, waarom niet?
- Wat moet Nederland dan doen?
- Wat vindt u: mensen in Nederland opvangen of in de regio?
- Moet Nederland een bijdrage leveren aan het oplossen van *internationale conflicten*? Waarom wel, waarom niet?
- Wat moet Nederland doen?
- Moet Nederland militaire missies inzetten?
- Moet Nederland het vooral via diplomatie doen?
- Moet Nederland een bijdrage leveren aan de bestrijding van *wereldwijde armoede en ongelijkheid*? Waarom wel, waarom niet?
- Wat moet Nederland doen?
- Moet Nederland een bijdrage leveren aan de bestrijding van *belastingontduiking* door grote bedrijven? Waarom wel, waarom niet?
- Wat moet Nederland doen?
- Wat vindt u: moet Nederland bij de aanpak van dit soort problemen en uitdagingen het voortouw nemen? Of moet Nederland alleen bijdragen als het niet anders kan? Of ligt de rol van Nederland ergens tussen deze uitersten in?
- Maakt het nog uit over welke problemen en uitdagingen het gaat?
- Nederland is onderdeel van de EU. Moet de EU bijdragen aan het oplossen van dit soort problemen en uitdagingen? Waarom wel, waarom niet?
- Hoe moet Nederland zich binnen de EU opstellen als het over dit soort problemen en uitdagingen gaat?
- Alles samen genomen: welke gevoel roept globalisering dan bij u op? Is uw gevoel nou goed, neutraal of slecht? Waarom?
- Ziet u globalisering als een kans of als een bedreiging? Waarom?
- Wie zijn de winnaars van deze ontwikkeling? En wie zijn de verliezers?
- Heeft de Nederlandse overheid een rol bij het tegen gaan van de negatieve gevolgen van globalisering? Hoe dan?

F. Tot slot (10 minuten)

- We hebben het vanavond vooral gehad over Nederland in de wereld. Wat vindt u ervan dat de overheid dit soort onderzoek laat uitvoeren? Wat maakt u daaruit op?
- Wat moet de overheid hier nu mee, wat moet ze zich vooral aantrekken? Wat wilt u de overheid meegeven?
- Zijn er nog dingen niet aan de orde geweest, maar die u wel belangrijk vindt om te noemen?
- Vragen uit de meekijkruimte?

Dank voor de medewerking.